

*DOCUMENTE ISTORICE VECHI ROMÂNEȘTI –
DIN SECOLELE XIV–XIX – ÎN FONDURILE
BIBLIOTECII NAȚIONALE A ROMÂNIEI*

Elena Cojuhari*

1. Prezentarea Fondului de Documente istorice vechi, sec. XV–XIX

Documentele din Fondul denumit „Documente istorice vechi” din secolele XV–XIX, păstrate în depozitul Arhivei istorice din cadrul serviciului Colecții speciale ale Bibliotecii Naționale a României, cuprind o gamă întreagă de acte de proprietate, majoritatea fiind acte de vânzare–cumpărare, zapise, ispisoace, hotărnicii de moșii, acte de judecată, danii, scutiri de impozite, întăriri privind drepturile asupra proprietății, acoperind perioada cuprinsă între secolul XV-lea până în secolul al XIX-lea.

Din momentul emiterii lor, majoritatea documentelor au făcut parte din arhivele marilor familii boierești din Moldova și Țara Românească. Multe dintre documente păstrează până în prezent înscrise pe margini numele proprietarilor diverselor moșii la care se fac referiri în aceste acte. Astfel pentru a ilustra putem menționa câteva nume de rezonanță pentru societatea românească: Elena D. Catargi, prințul Cantacuzino–Pașcanu, Sturza–Bârlădeanu, o ramură a Sturzeștilor, Magdalena Beldiman și alții.

Fondul menționat, în rândurile de mai sus, reprezintă o entitate arhivistică aparte și cuprinde un număr de 1868 de documente. Cel mai vechi dintre acestea este copia unei traduceri românești a unui document¹ emis în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, în data de 20 decembrie 1414, prin care domnitorul dăruiește clucerului Belcescul și feciorilor lui, Petre, Ioan, Iosif și Andreiaș, pentru slujbă credincioasă, două sate în pământul Moldovei, cu venit și uric.

Cel mai recent document² este o copie a traducerii românești efectuată de Evloghie Dascălușul, în data de 15 iunie 1863, după un original slav emis în data de 20 februarie 1651 privind o întărire a unui act de vânzare–cumpărare a unei ocine din ținutul Covârliului, încheiat între Baba Celebi, fost postelnic, și Adam Moviliță, căpitan.

Documentele reprezintă mai multe tipuri de acte juridice după cum urmează: hotărâri domnești, plângeri, acte de vânzare–cumpărare, hotărnicii de moșii, anaforale, cărți de blesteme de mai multe feluri: ecleziastice și civile; întăriri

* Biblioteca Națională a României.

¹ Biblioteca Națională a României, Colecții speciale, Arhiva istorică, Fondul de Documente istorice vechi, sec. XV–XIX, documentul nr. 1.

² *Ibidem*, documentul nr. 450b.

domnești privind dreptul la proprietate a unor civili; cărți de judecată de recunoaștere a unor drepturi; învoieli; zapise de vânzare, însă există acte de vânzare fără zapis (înscris), ci doar cu răvaș³; răscumpărări de moșie sau a unei părți din aceasta⁴; întăriri de stăpânire asupra unor sate; hrisoave; Carte de împărțire a rumânilor și a țiganilor; scrisoare domnească⁵; scrisoare de jurământ⁶; blestem la vânzarea moșiei⁷; scrisoare de mărturisire, în care mărturisirea se face cu sufletele mărturisitorilor⁸, care pot fi megieși, preoți sau boieri⁹; testament¹⁰.

Referindu-ne la întreaga gamă a arhivaliilor despre care vorbim trebuie menționate câteva caracteristici generale de bază. În primul rând majoritatea documentelor au fost inscripționate pe suport de hârtie și doar puține au fost realizate pe pergament, foarte multe cu filigran și doar două dintre arhivalii în bifolio¹¹.

Documentele reprezintă originale, copii românești, traduceri românești, copii după traduceri românești, după acte originale, scrise în limba română cu caractere chirilice sau în limba slavonă. De asemenea există și transcrieri recente. Câteva dintre ele sunt în limba rusă, în special cele referitoare la acte de proprietate, de vânzare-cumpărare, privind moșii sau părți de moșii din Basarabia recent anexată de Imperiul Rus în anul 1812, către noii proprietari. Este cazul boierilor moldoveni sau reprezentanți ai Bisericii cu moșii sau părți de moșii aflate în „Ținutul de dincolo de Prut”, cu referiri la regiunea Sorociei și a Rezinei, în mod special, aflate deja în apropierea Nistrului.

Fondul cuprinde documente privind cele două țări românești: Moldova și Țara Românească, arhivaliile moldovenești fiind în număr cel mai mare, însă aici vom prezenta și parțial vom analiza, în mod special, documentele emise în Țara Românească, cu toate că nu există diferențe esențiale între acestea.

Multe dintre documente au pecetei sau urme de pecetei, în special domnești, realizate în diverse moduri. Astfel există următoarele modalități de autentificare: pecetei inelare, pecetei inelare în ceară roșie, pecetei domnești în chinovar, pecetei inelare aplicate în chinovar, pecetei inelare aplicate în tuș negru, pecetei rotunde aplicate în tuș verde, pecetei inelare în fum, monograme domnești în chinovar, pecetei domnești timbrate, pecetei mici, pecetei inelare cu ceară neagră.

Pe lângă acestea, multe dintre documentele emise în cancelariile domnești mai poartă și următoarele însemne ale puterii domnești: sigiliu aplicat în ceară, semnătura autografă a domnitorului cu invocație, inițiale și monogramă

³ *Ibidem*, documentul nr. 1824.

⁴ *Ibidem*, documentul nr. 1823.

⁵ *Ibidem*, documentul nr. 1782 emis în anul 1698. Este vorba despre scrisoarea domnitorului Constantin Brâncoveanu Voievod.

⁶ *Ibidem*, documentul nr. 1778.

⁷ *Ibidem*, documentul nr. 1772 din anul 1690.

⁸ *Ibidem*, documentul nr. 1717.

⁹ *Ibidem*, documentul nr. 1706a.

¹⁰ *Ibidem*, documentul nr. 1309.

¹¹ Biblioteca Națională a României, Colecții speciale, Arhiva istorică, Fondul de Documente istorice vechi, sec. XV–XIX, documentele nr. 701 și nr. 1114.

domnească. Ca exemplu poate servi documentul emis de domnitorul „Constantin Șerban Voievod, domn al Țării Ungrovlahiei”, în anul 1656¹². Dintre semnăturile autografe ale domnitorilor trebuie menționată cea a ultimului domnitor pământean al Țării Românești, inițial în calitate de dregător de mare spătar¹³, iar mai târziu în calitate de domnitor cu titulatura de „Constantin Brâncoveanu Basarab Vv. Domnul Țării Românești”¹⁴, așa cum putem observa într-un act de întărire a unei moșii aparținând lui Necula banul și primită ca moștenire „de la strămoși”¹⁵.

Printre personalitățile lumii medievale din Țara Românească găsim o serie întreagă de domnitori, dar și mari dregători, astfel, fără a păstra o ordine anume, îi putem nominaliza pe stolnicul Iordache Bălăceanu, stolnicul Știrbei, frații Șerban și Constantin Cantacuzino, Radu Șerban Voievod, Mihnea Vodă, Mihai Vodă (Viteazul), marele agă Ianache Văcărescu, Grigorie Vodă, Alexandru Ilieș, Petru Voievod și alții.

Interesantă este și titulatura domnească, cu evoluția ei în timp. Astfel, Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu, Constantin Șerban Voievod sunt domni ai Țării Românești, în timp ce Petru Voievod, Basarab Voievod, Mihnea Voievod sunt domni ai toată Țara Ungrovlahiei.

Dar să-i menționăm și pe cei care au scris efectiv aceste documente, pentru că datorită lor avem posibilitatea, astăzi, să cercetăm trecutul. Trebuie să spunem că, dacă în secolul al XVI-lea reprezentanții clerului sunt în majoritate, începând cu secolul al XVII-lea proporția scribilor laici este în creștere. În rezultat găsim pe lângă documente nesemnate, există și astfel de cazuri, documente semnate de: Tudose logofăt Olănescu¹⁶; Radu logofăt, fiul lui Gheorghe Logofăt din Târgoviște¹⁷; Neagu logofătul; Nicula log. Bildescu; Stoica logofătul Șerbanovici; popa Mușat din Domirești; Dragul Logofăt; fiul lui Ion Logofăt; popa Negoită din Gugulați; Toia logofăt în casa lui Laiotă; Anghel Logofătul din Craiova; sau pur și simplu Tudoran. Însă, în secolul al XVIII-lea balanța se înclină foarte ușor spre copişti și traducători din rândul clerului, potrivit modului în care semnează, având mai multă sau mai puțină știință de carte: „Chiriță dascăl slovenesc de la Școala Domnească de la Sf. Gheorghe-Vechi din București”, în cazul de față copist¹⁸. Un alt caz, dar de traducător de această dată este cel al dascălului „slavonesc de la Școala Domnească din București”¹⁹ sau pur și simplu cel al „popei Simeon”²⁰.

Dar pe lângă clerici de rang inferior, nominalizați în documentele istorice vechi sunt menționați și reprezentanți importanți ai Bisericii, cu tot cu locașele de

¹² *Ibidem*, documentul nr. 1770.

¹³ *Ibidem*, documentul nr. 1734, emis în data de 20 martie 1686.

¹⁴ *Ibidem*, documentul nr. 1736, emis în data de 14 decembrie 1694.

¹⁵ *Ibidem*, documentul nr. 1736, emis în data de 14 decembrie 1694.

¹⁶ *Ibidem*, documentul nr. 1749.

¹⁷ *Ibidem*, documentul nr. 1748, emis în data de 17 august 1826.

¹⁸ *Ibidem*, documentul nr. 1834.

¹⁹ *Ibidem*, documentul nr. 1817, nr. 1117. Aici este vorba de o traducere făcută de „Lup dascăl slovenesc” de la aceeași instituție în anul 1744.

²⁰ *Ibidem*, documentul nr. 1775.

cult implicate într-un fel sau altul în tranzacții de ordin imobiliar sau în desfășurarea unui act de justiție. Astfel într-un document emis în data de 2 decembrie 1700, referitor la o parte de moșie în Guzeni este menționat și egumenul Nictarie al mănăstirii „Sfântul Ioan” din București²¹. În data de 1 septembrie 1763 Arhimandritul Timotei, egumen la mănăstirea „Mihai Vodă”, adevărește că are „sinfonie cu boieri Prisiceni” și un proces al acestora cu stolnicul C. Știrbei²². În data de 1 septembrie 1763 mitropolitul Grigore emite o „Carte de blestem” „către oamenii de la Guziani-Teleorman, la Rușii de Vede, și Socol, Mitrea și Iordache dogari ca să jure dacă moara m-rii Sf. Ioan din București îneacă moara acestora din urmă”²³. În anul 1713 se menționează mănăstirea Tismana, împreună cu schitul său „Sfântul Nicolae” într-un act de vânzare-cumpărare a unei părți din moșie din Menți²⁴. În data de 2 iunie 1693 Capla Pârdeasa lasă prin testament „Mănăstirii Tismana, schitul „Sfântului Nicolae”, zidit de ea²⁵ partea sa din aceeași moșie Menți și altele. Un alt document referitor la problemele legate de proprietățile acesteia este cel din luna februarie 1693, prin care domnitorul Constantin Brâncoveanu „poruncește”, prin „poruncă domnească” egumenului mănăstirii Tismana să adune toate documentele moșiei Comanei, jud. Mehedinți, pe care o revendică Oprea căpitanul și să vie de Paști la divanul domnesc²⁶.

În același timp, dacă am văzut că judecata domnească se extinde și asupra unei instituții ecleziastice, documentul din data de 25 decembrie 1697 arată că aceeași instituție ecleziastică putea împrumuta sume de bani unor civili. Astfel în actul de vânzare-cumpărare menționat se vorbește despre „Matei, fiul lui Neagul Somonescu, prin care vinde vărului Fota Bălăcescu căpitanul jumătate din moșia Bilugești, pentru 70 taleri pe care-i datora egumenului de la M-rea Tismana”²⁷.

Alți reprezentanți al clerului menționați în acte sunt Veniamin, egumenul mănăstirii Jitiianu, Daniil, egumenul de la Băbeni, călugărița Nica din satul Drăghiești.

O „Carte de împărțală” din data de 9 iunie 1657, ne vorbește despre preotul Tudor, călugărul Daniil, nepoți ai lui Tudor logofătul, implicați într-o dispută legată de deținerea și folosirea vadului morii de pe moșia Vălsăreți, pe care o au cu Radu clucerul, mănăstirea Potocu. Constantin Șerban Voievod poruncește crearea unei comisii compuse din 12 boieri, care cercetează cazul și dau o „Carte de împărțală” în această problemă²⁸, adică o decizie referitoare la împărțirea proprietății.

În data de 3 februarie 1638, „Animia călugărița și fiii ei vând lui Stroe, fost al doilea vistier, partea lor din satul Cătești, jud. Muscel, și Pădureț, pentru 6000 bani”²⁹,

²¹ Biblioteca Națională, Colecții speciale, Arhiva istorică, Fondul de Documente istorice vechi sec. XV–XIX, documentul nr. 1835.

²² *Ibidem*, documentul nr. 1843.

²³ *Ibidem*, documentul nr. 1841.

²⁴ *Ibidem*, documentul nr. 1707b.

²⁵ *Ibidem*, documentul nr. 1707a.

²⁶ *Ibidem*, documentul nr. 1706b.

²⁷ *Ibidem*, documentul nr. 1781b.

²⁸ *Ibidem*, documentul nr. 1756.

²⁹ *Ibidem*, documentul nr. 1737.

actul de vânzare–cumpărare fiind legalizat de Logofeția Dreptății³⁰ în data de 18 aprilie 1838.

În ceea ce privește proprietatea în epoca de care vorbim, se poate spune că ea era reprezentată prin: moșii, mori, păduri, vii, pământul în sine, cârciumi, vaduri (stăpânirea asupra), robi (țigani). În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în mod special, se poate deține o proprietate asupra unei părți „dintr-o roată de moară”, care valorează la 1 ianuarie 1685, 14 lei³¹; „o jumătate de roată umblătoare”³²; de asemenea o proprietate poate fi o roată de moară deținută de 3 proprietari, adică proprietate fiind împărțită în trei părți³³; un „vad de moară cu 2 roate”³⁴.

Vânzările se fac cu știrea vecinilor și a rudelor³⁵. De asemenea, există vânzări de achiziționare a bunurilor (moșii, etc.), vânzări pentru plata datoriilor.

Asigurarea dreptului de proprietate se face prin întărirea dreptului la moștenire. În același timp, după cum am văzut mai înainte, există formula „pentru dreaptă și credincioasă slujbă”. Astfel prin documentul din data de 11 iulie 1515, „Basarab voievod domn a toată țara Ungovlahiei întărește portarului Oancea și fiilor săi, pentru dreaptă și credincioasă slujbă, familiile de țigani, Cornea cu copii, Costea cu copii, Răpa cu copii”³⁶.

O parte din actele de proprietate din fondul cercetat sunt legalizate odată cu trecerea timpului, atât originalele, cât și copiile originalelor. Copia românească a unui document emis în data 26 octombrie 1656 în Divan de către Constantin Șerban voievod, prin care acesta „întărește lui Stroe, mare logofăt din Golești, ocinile cumpărate în Cotești” este legalizat în data de 18 aprilie 1832 de către Logofeția Dreptății³⁷, viitorul Minister al Justiției, la aproape 200 de ani de la emiterea originalului. La aceeași dată, 18 aprilie 1832, aceeași instituție legalizează un alt act de vânzare–cumpărare emis în data de 20 octombrie 1652, prin care „Șerban din Cătești și alții vând jupânului Stroe, marele vistier, partea lor din Cătești, pe apa Argeșului, pentru 3400 bani”³⁸.

Totodată documentele prezintă și practica schimbului de moșii³⁹, anularea prin acte a unor acte mai vechi⁴⁰, dar și formula „pentru osteneala banilor” în cazul banilor împrumutați cu cămată⁴¹ 50 taleri pentru 2 săptămâni cu plata pentru

³⁰ Logofeția Dreptății – Ministerul de Justiție din perioada contemporană.

³¹ Biblioteca Națională, Colecții speciale, Arhiva istorică, Fondul de Documente istorice vechi sec. XV–XIX, documentul nr. 1729.

³² *Ibidem*, documentul nr. 1729, emis în data de 28 martie 1683.

³³ *Ibidem*, documentul nr. 1725, emis în data de 15 mai 1682.

³⁴ *Ibidem*, documentul 1718, emis în data de 29 octombrie 1677.

³⁵ *Ibidem*, documentul nr. 1766, emis în data de 19 iulie 1636.

³⁶ *Ibidem*, documentul nr. 1792.

³⁷ Biblioteca Națională, Colecții speciale, Arhiva Istorică, Fondul de Documente istorice vechi sec. XV–XIX, documentul nr. 1742.

³⁸ *Ibidem*, documentul nr. 1740.

³⁹ *Ibidem*, documentul nr. 1695, emis în data de 20 iulie 1646.

⁴⁰ *Ibidem*, documentul nr. 1694, emis în data de 6 iulie 1646.

⁴¹ *Ibidem*, documentul nr. 1780.

„osteneala banilor”, 1 taler și jumătate; practica arendei, cuprinzând situația și tovărășia arendei⁴².

Analiza documentelor ne permite să menționăm existența unei diferențe de preț la vânzarea pământului. Astfel pentru un stânjen vânzătorul poate cere 66 de bani⁴³ sau un altul 25 de bani pe stânjen⁴⁴. Totodată, o parte din moșie poate valora 13 bani (!)⁴⁵; prețul de cumpărare al unei vii în anul 1699 este de 16 taleri⁴⁶. Evident, documentele nu descriu amănunțit aceste proprietăți, astfel încât să existe detalii suplimentare necesare ce ar oferi informații legate de mărimea terenurilor (spre exemplu) sau a calității lor. Probabil, prețul depindea și de statutul social al celor implicați în procesul de vânzare-cumpărare.

În ceea ce privește moneda și circulația monetară pe teritoriul Țării Românești în perioada descrisă trebuie să menționăm următoarele tipuri monetare locale: bani, bani bătuți, lei, lei bătuți, bani gata⁴⁷. Când privește moneda externă, „valuta”, aflată în uz atunci și care participă împreună cu moneda locală la toate tipurile de tranzacții economico-financiare pot fi menționate următoarele: taleri, poli⁴⁸, aspri⁴⁹ și zloți⁵⁰.

Pe lângă aceste elemente de drept civil privind protecția și reglementarea dreptului la proprietate, documentele prezintă elemente de drept penal. Astfel în actul de întărire al domnitorului Radu voievod Șerban a stăpânirii lui Nica mare vistier asupra satului Oriseceni de la vad cu moșia Malul, se face un scurt istoric al chestiunii proprietății asupra locului, în care se menționează cazul unui asasinat și al distrugerii unui cuib de șoim, „pentru care ucidere și stricare de cuib a plătit satul Gâștești două șugubini. Satul Gâștești nu s-a lăsat și s-a judecat și la Mihnea Vodă și la Mihai Vodă și acum, zicând că acel om care a ucis sau care a stricat cuibul șoimului n-a fost din satul lor, dar niciodată n-au putut jura cei 12 boieri pentru aceasta”⁵¹.

O poruncă domnească, emisă de domnul Radu Voievod de întărire a stăpânirii lui Stoica și Stan din Mititei asupra părții lor de ocină din acea localitate, relatează cazul unui furt cu tot cu pedeapsa convenită pentru infracțiunea în cauză. Astfel un om a fost prins furând stupi, în rezultat a fost condamnat la spânzurătoare, dar a fost răscumpărat. Cei ce l-au răscumpărat, respectiv Stoica și Stan din Mititei, au primit partea de ocină a hoțului prin poruncă domnească⁵².

⁴² *Ibidem*, documentul nr. 1860 emis în data de 2 noiembrie 1823.

⁴³ *Ibidem*, documentul nr. 1748, emis în data de 7 decembrie 1688.

⁴⁴ *Ibidem*, documentul nr. 1747, emis în data de 20 octombrie 1688.

⁴⁵ *Ibidem*, documentul nr. 1722, emis în data de 10 aprilie 1682. Este vorba de zăpădul prin care „Lupa și fiica sa Drăgana vând celor 3 frați Pavel, Neagoe și Dumitrașco, partea de moșie a bărbatului ei din Mititei, drept 13 bani”.

⁴⁶ *Ibidem*, documentul nr. 1709, emis în data de 5 aprilie 1594.

⁴⁷ *Ibidem*, documentul nr. 1757, emis în data 30 noiembrie 1668.

⁴⁸ *Ibidem*, documentul nr. 1746, emis în data de 4 aprilie 1688.

⁴⁹ *Ibidem*, documentul nr. 1711, emis în data de 3 mai 1633.

⁵⁰ *Ibidem*, documentul nr. 1782, emis în data de 19 noiembrie 1698.

⁵¹ *Ibidem*, documentul nr. 1817, emis în data de 13 octombrie 1607.

⁵² *Ibidem*, documentul nr. 1817, emis în data de 27 aprilie 1615.

Prerogativa domnească de judecător suprem în țară este destul de bine ilustrată în documente. Domnitorul, Vodă, în special în cazul domniilor pământene, împarte dreptatea, potrivit atribuțiilor deținute în conformitate cu legislația medievală și obiceiul pământului. Procedura de luare a unor decizii finale nu este una arbitrară, ba în mod contrar, conformă „unei chibzuieli” de lungă durată. Drept exemplu poate servi modalitatea de a proceda în domeniul justiției a domnitorului român Constantin Brâncoveanu. În plus, documentele, aparent banale, referitoare la stabilirea unor hotare de moșie, ne oferă o viziune în plus asupra personalității și activității acestui ultim domnitor român, care încheie șirul domniilor pământene în Țara Românească, cunoscut în general ca martir, promotor al culturii și civilizației românești și ortodoxe. Dar să vedem cum procedează la modul concret Constantin Brâncoveanu în acțiunea sa de împărțire a dreptății. Cazul concret este stabilirea hotarelor noi pentru moșiile Fornetești și Zvârnojiul, motiv de discordie între „Vergo, mare portar, și popa Ion, cu vărul său popa Ștefan și Dan armașul din Reacea”⁵³. Pentru soluționarea problemei domnitorul Constantin Brâncoveanu creează treptat câteva comisii, membrii cărora, desemnați la ordinul domnitorului trebuie să decidă chestiunea hotarelor. Astfel în data de 17 septembrie 1694 problema este pusă în discuție printr-o „Carte a 12 megieși, luați prin poruncă domnească, prin care hotărânesc moșiile Fornetești și Zvârnojiul”⁵⁴. În data de 26 septembrie 1694, domnitorul convocă prin poruncă domnească o altă comisie compusă, de data aceasta din 24 de boieri hotarnici care trebuie „să cerceteze și să hotărânescă moșiile Fornetești și Zvârnojiul”⁵⁵. Cea de-a treia comisie creată prin porunca domnească a lui Constantin Brâncoveanu în toamna anului următor este compusă din „48 boieri, luați pe răvașe domnești”⁵⁶, cu lista numelor acestor boieri hotarnici.

Același domnitor procedează la fel și în cazul întăririi moșiilor strămoșești ale lui Necula banul, în anul 1694. Și în acest caz domnitorul creează prin poruncă domnească o comisie formată din 24 de boieri, care investighează cazul, după care urmează emiterea actului domnesc de întărire⁵⁷.

Totodată, documentele arată în mod foarte relevant relațiile feudale, prin zăpășul de dăruire a unui rumân⁵⁸, care mai poate fi și „vândut pe vecie” atât el, cât și familia sa, ori poate fi cazul unor sate întregi sau a unei jumătăți din sat⁵⁹. Însă există și posibilitatea răscumpărării. Astfel cartea domnească a lui Alexandru Voievod din anul 1627⁶⁰ „îngăduie răscumpărarea din rumânie”.

Documentele din cadrul acestui Fond al Arhivei istorice oferă, după cum am văzut informații variate ce completează foarte mult imaginea istorică generală,

⁵³ Biblioteca Națională, Colecții speciale, Arhiva istorică, Fondul de Documente istorice vechi sec. XV–XIX, documentul nr. 1700, emis în data de 26 septembrie 1694.

⁵⁴ *Ibidem*, documentul nr. 1699.

⁵⁵ *Ibidem*, documentul nr. 1700.

⁵⁶ *Ibidem*, documentul nr. 1702, emis în data de 6 noiembrie 1695.

⁵⁷ *Ibidem*, documentul nr. 1736, emis în data de 14 decembrie 1694.

⁵⁸ *Ibidem*, documentul nr. 1790.

⁵⁹ *Ibidem*, documentul nr. 1786.

⁶⁰ *Ibidem*, documentul nr. 1784.

puțin abstractă, referitor la mersul lucrurilor, cu personaje reale în viața de zi cu zi. Iar misiunea istoricului, citându-l pe Nicolae Iorga, este complexă, el trebuind „să aibă starea de spirit a fiziologului, care și în cercetarea celui mai mărunț vas, a țesăturii celei mai banale are în mintea sa marele sistem de viață, solidar, unitar, din care aceste obiecte ale studiului său fac parte”⁶¹.

2. Alte documente istorice vechi românești semnalate în fondurile Arhivei istorice ale BNR

În titlul anunțat al lucrării am menționat documente din secolul al XIV-lea. Un document din Fondul „Saint Georges”, un fragment dintr-un caiet dictando, prezintă o listă a fotografiilor documentelor istorice românești, a căror datare este cuprinsă între anii 1393 și 1499, aflate în Arhiva Imperială Rusă, având pe prima pagină următoarea notă: „Fotografiile documentelor privitoare la istoria României și care se află în Arhivele Imperiale din Moscova, scrise unele în limba slavă veche sau limba polonă veche, iar altele în limba latină”⁶².

Lista este împărțită în două: documente scrise în limba slavă veche, dintre care cel mai vechi document menționat este datat cu anul 1393. Este vorba de un hrisov (tractat) al „lui Roman Voievod, Domnul Moldovei prin care se obligă către Regele Poloniei Vladislav a-i da supunere, ascultare și ajutor la caz de trebuință cu tot poporul și cu toate slugile sale ca și predecesorii săi”, totodată se menționează că documentul este scris în limba slavă și are o pecete mare. Un alt document interesant semnalat în acest prim capitol este datat cu anul 1395, Ziua Bobotezei. Este vorba de hrisovul lui „Ștefan Voievod, Domnul Moldovei, prin care arată că s-a așezat pe tronul Moldovei prin ajutorul lui Vladislav Regele Poloniei, al Lituaniei, al Rusiei și al altor multor țări stăpânitor, pentru care se îndatorează prin jurământ către dânsul, copiii lui și soția sa să-i dea ascultare, supunere și ajutor cu Țara sa și slugile sale în contra vrăjmașilor săi și mai cu deosebire în contra Regelui Ungariei, Domnul Basarabiei (Țara Românească) în contra Turcilor, Tătarilor și altor vrăjmași ai săi”. Jurământul de fidelitate este scris în limba slavă veche, are sigiliul domnitorului cu 8 sigilii ale boierilor mai mici, atârinate și 2 sigilii căzute.

Cel mai recent document din primul set de documente este datat cu 28 iulie 1466 este „Hrisovul lui Ștefan Voievod, Domnul Moldovei prin care arată că în urma mijlocirii rugăciunii Regelui Poloniei și a altor boieri, a iertat pe Pan (?) Mihail Logofăt, pe frații lui Duma și alții cu slugile lor, permițându-le să vină în Țară și să stăpânească Mihail (?) palatul său de pe Siret, dându-le și două sate [...] și care act de iertare îl întărește cu credința numelui său, a fiului său Alexandru, a

⁶¹ Nicolae Iorga, „Două concepții istorice”, *cuvântare ținută la 17 mai 1911 la intrarea în Academia Română de N. Iorga, cu răspuns de A.D. Xenopol*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Gobl”, 1911, p. 15.

⁶² Biblioteca Națională a României, Colecții speciale, Arhiva istorică, Fond „Saint Georges”, dosarul CCCXXIV/1.

mitropolitului Țării Teoctist și cu credința boierilor Moldovei”. Documentul este scris în aceeași limbă slavă veche, având pecetea domnească veche, atârnată⁶³.

Cel de-al doilea capitol al listei prezintă documente scrise în limba latină. Documentul nr. 1 este datat cu anul 1387 și este jurământul de fidelitate al lui Petru Voievod, domnul Moldovei către Vladislav, regele Poloniei, având atârnată o pecete domnească mică.

Un document interesant este cel numerotat cu numărul 3, datat cu anul 1389, reprezentând tratatul de alianță încheiat între Regele Poloniei, Vladislav și Mircea Voievod, „în contra regelui Ungariei și în contra altor inamici”⁶⁴ la Radorn, cu o singură pecete atârnată, restul fiind căzute.

Documentul numărul 6, datat cu ziua de 6 iulie 1391 este un „act prin care Mircea Voievod, Domn al Munteniei, etc. aprobă și confirmă tratatele precedente încheiate între ambasadorii săi și Vladimir Regele Poloniei”, încheiat la Lemberg, cu o pecete mare domnească atârnată⁶⁵.

Din păcate, până în prezent nu am reușit să găsim mai multe informații, în afara faptului că ele s-ar afla în continuare în una dintre arhivele statului rus contemporan.

Revenind, trebuie menționat faptul că în toate fondurile Arhivei istorice ale BNR există documente vechi, scrise în limba slavă sau română, cu grafie chirilică, reprezentând acte ce dovedesc dreptul de proprietate al unor familii boierești sau al descendenților acestora asupra averilor, în special a moșiilor.

Alte documente foarte interesante sunt emise de mari domnitori pământeni din Moldova și Țara Românească așa ca Mihai Viteazul, Matei Basarab, Ștefan cel Mare, Vasile Lupu și alții.

Astfel, în anul 1495, Ștefan cel Mare, împreună cu soția sa Maria (de Mangop – *n.n.*) și fiii Alexandru și Bogdan, ridică biserica cu hramul „Sfantului Mihail”, în cinstea victoriei obținute „la Valea Albă în anul 1476, iulie 26, când creștinătatea a fost învinsă de oștirile păgâne împreună cu Basarab Vv., luând a treia parte din pământul Moldovei și pomenirea celor căzuți în luptă”⁶⁶.

3. Prezentarea documentelor din fondul mănăstirii Noul Neamț până în anul 1962, anul închiderii forțate a acesteia

În cadrul colaborării existente între Biblioteca Națională a României și Patriarhia Română, s-a desfășurat și o activitate de cercetare și descifrare a unor documente istorice vechi în varianta virtuală, în special în grafie chirilică și limba rusă, oferite spre studiu de Schitul Românesc „Prodromu” de la Muntele Athos. Este vorba de documente ce au aparținut metocului Mănăstirii Neamț din

⁶³ Biblioteca Națională, Colecții speciale, Arhiva istorică, Fond Saint Georges, dosar CCCXXIV/ 1.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Biblioteca Națională, Colecții speciale, Arhiva istorică, Fondul de Documente istorice vechi, sec. XV–XIX, documentul nr. 470.

Basarabia, cu proprietate asupra satelor Chițcani și Copanca, viitoarea Mănăstire Noul Neamț. Astfel trebuie să menționăm următoarele tipuri de documente grupate după cum urmează:

1. Fondul Mănăstirii Noul Neamț începând cu anul 1821 și până în anul 1962 când mănăstirea a fost desființată. Un parcurs absolut fascinant, trecând prin toate etapele posibile de existență a acestei unități eclesiastice. Plecarea de la Mănăstirea Neamț, relațiile cu autoritățile rusești din Basarabia, perioada Primului Război Mondial, perioada interbelică cu o nouă revenire în forță a mănăstirii, perioada celui de-Al doilea război mondial, relațiile cu Armata Română, revenirea sovieticilor, agonia instituției cu filarea monahilor și a ucenicilor, până la desființarea ei definitivă în anul 1962.

Foarte interesantă este corespondența primului stareț al Mănăstirii Noul Neamț. Este vorba de corespondența purtată de starețul Teofan Cristea cu diverse instituții ale Imperiului Rus, cu țarul rus Alexandr Nikolaevici, referitor la apărarea drepturilor mănăstirilor Neamț și Secu, moșiile și bunurile acestora în Basarabia, permisiuni pentru călătoriile efectuate la locurile sfinte din Rusia, proiectul și procesul (non-juridic) de întemeiere a Mănăstirii Noul Neamț pe moșiile Chițcani și Copanca din județul Bender (Tighina) din Basarabia, cu regulamentul intern introdus de Părintele Stareț Paisie Velicikovski, respectat și de mănăstirile Neamț și Secu; referitor la alegerea starețului Mănăstirii Noul Neamț, decretul imperial cu privire la alegerea starețului; regulamentul de finanțare a mănăstirii. Toate reprezentând originale și traduceri din limba română în limba rusă, în perioada cuprinsă între anii 1859–1864.

O scrisoare la fel de interesantă este cea adresată starețului Teofan Cristea din partea Ministerului Afacerilor Externe rus – Consulatul General al Rusiei în Principatele Unite ale Valahiei și Moldovei, referitor la apărarea drepturilor intangibile ale mănăstirilor Neamț și Secu, a negocierilor purtate cu domnitorul Cuza pe acest subiect, în limba rusă, din 31 decembrie 1859.

2. Un fond conținând un număr de 43 de manuscrise în limba slavă, începând cu „Povestiri despre Varlaam și Ioasaf”, din cel de-al treilea sfert al secolului XIV, un Tetraevanghel, de la sfârșitul secolului al XIV-lea și până la „Istoria mănăstirii Noul Neamț” a lui Andronic Popovici de la sfârșitul secolului al XIX-lea și „Regulamentul vieții monahale” al lui Paisie Velicikovski, de la sfârșitul secolului al XIX-lea, o traducere din limba română în limba rusă.

3. Un fond compus din 19 cărți în limba română scrise cu grafie chirilică. Printre cele mai timpurii putem indica asupra aceea ce este „Lista lecturilor complete din faptele Apostolilor pentru Liturghie, cu finalul lipsă, în limba română cu caractere chirilice, din al doilea sfert al secolului al XVIII-lea”. O „Culegere de învățături”, de la 1781. Ultima carte este „Istoria Mănăstirii Noul Neamț” de Andronic Popovici, cartea I-a, din anul 1881.

Aceste documente, „uitate” și deseori inedite, își așteaptă cercetătorii din diverse domenii, pentru a oferi întreaga gamă de informații posibile, în vederea reconstituirii trecutului în totalitatea sa.

BIBLIOGRAFIE

Cărți

Nicolae Iorga, *Două concepții istorice, cuvântare ținută la 17 mai 1911 la intrarea în Academia Română de N. Iorga, cu răspuns de A.D. Xenopol*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Gobl”, 1911.

Surse

Documente de arhivă

II.1. Biblioteca Națională a României, Colecții speciale, Arhiva istorică, Fondul de Documente istorice vechi sec. XV–XIX:

Documentele nr.: 1; 450b; 470; 701; 1114; 1117; 1309; 1695; 1694; 1699; 1700; 1702; 1706a; 1707b; 1707a; 1706b; 1709; 1711; 1717; 1718; 1722; 1725; 1729; 1734; 1736; 1737; 1740; 1742; 1746; 1747; 1748; 1749; 1756; 1757; 1766; 1770; 1772; 1775; 1778; 1780; 1781b; 1782; 1784; 1786; 1790; 1792; 1817; 1817; 1823; 1824; 1835; 1841; 1843; 1834; 1860.

II.2. Biblioteca Națională a României, Colecții speciale, Arhiva Istorică, Fond „Saint Georges”:
Dosar CCCXXIV/ 1.

ABSTRACT

The National Library of Romania, as one of the most important national heritage forums of the Romanian culture and civilization in our country and abroad, holds within its Special Collections a considerable number of old historical documents, issued or referring to the XIV–XIX centuries.

The significance of these documents is undeniable. They offer valuable information of political, linguistic, cultural, social, economic and financial interest, data with reference to certain persons, from anonymous to well known figures, information regarding the criminal and civil law practice at the moment of their issuance. The interpretation/ decipherment of archival materials allows enhancing the present knowledge with different shades, colors, data, papers, deeds specific to the Romanian Orthodox Christian civilization developed in Moldova and Wallachia, beginning from the Middle Ages, in particular, till the second half of the XIXth century, covering distinct periods of time: that of the native rulers, the Phanariots epoch, the Organic Statute period and the dawn of the new era founded along with the two Romanian Principalities Union in the year 1859. Hereupon, the whole picture, obtained as a result of a summary and minimal research of the information given by the documents, becomes much more animated and complex.

Keywords: National Library of Romania, Historical Archive, old historical documents, national heritage, the XIV–XIX centuries.